

НПЗ: модель для збірки

Своїми поглядами на вирішення деяких питань недержавного пенсійного забезпечення в Україні ділиться Володимир Ульянов, професор Міжнародного науково-технічного університету ім. Ю. Бугая, завкафедрою накопичувального пенсійного забезпечення

РЕФОРМА

НПЗ: модель для збірки

Незважаючи на відмінності в побудові пенсійних систем у різних країнах світу, всі вони базуються на спільних принципах надійності накопичення та збереження заощаджень учасників. Найголовніше їх завдання – збереження активів та тривалий, протягом десятиліть, захист їх від інфляції. Отримання ж прибутку є другорядним завданням.

Існує декілька причин запровадження недержавного пенсійного забезпечення, спільних для всіх країн: неспроможність забезпечити гідну пенсію бюджетними солідарними пенсійними системами, дефіцит довгих інвестицій в економіці, потреба в запровадженні антикризових елементів.

НПЗ покликане допомогти вирішити гостру соціальну проблему забезпечення громадян гідними пенсіями через створення накопичувального персоніфікованого пенсійного забезпечення і пулу довгострокових надійних інвестицій, які б могли «пережити» час кризи.

В основі – гарантія

Українська модель недержавного пенсійного забезпечення побудована на гарантії безумовного пріоритету інтересів учасників – майбутніх пенсіонерів. Адже система буде мати майбутнє тільки якщо викличе довіру кінцевого споживача. Особливого значення це

набуває також з огляду запровадження другого рівня пенсійної системи України. В будь-якому іншому випадку недержавне пенсійне забезпечення не матиме розвитку, і жодні стимули для роботодавців – податкові пільги, можливості «відкатів» тощо – не забезпечать прогнозовану довгострокову базу для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Яскравим підтвердженням цієї тези стала фінансова криза. Більшість підприємств через важкий фінансовий стан призупинили пенсійні програми, скоротили частину працівників, припинили перераховувати пенсійні внески. А громадяни при цьому почали більш активно укладати пенсійні контракти: звільнені з підприємств не тільки не забирають свої накопичення, але й самі продовжують робити внески до недержавних пенсійних фондів. Напевно, це найкраще підтвердження і того, що обрана модель недержавного пенсійного забезпечення правильна, життєздатна, і того, що недержавне пенсійне забезпечення в Україні відбулось.

Яким же чином забезпечується безумовний пріоритет інтересів учасників у вітчизняній моделі НПЗ? Це забезпечення відбувається на технологічному рівні: технології у цій сфері закріплені законодавчо. Вони імперативно реалізують в першу чергу інтереси учасників. І у випадку відходу від цих технологій або їх зміни досягнути поставлених цілей буде неможливо.

Наші особливості

Порядок визначення внесків, виплат, зміст пенсійних контрактів, звітність, напрямки інвестування тощо, тобто всі основні параметри продукту НПФ в Україні визначені законодавчо. Це унікальна ситуація для фінансових установ країни, яка забезпечує одноманітне, зрозуміле та контрольоване ведення діяльності всіма суб'єктами.

НПФ по суті – пул активів, формування, оцінка та використання якого жорстко регламентується законодавством, здійснюється та контролюється цілою системою суб'єктів, до яких належать адміністратор, КУА, банк-зберігач, торговці цінними паперами, агенти, аудитори відповідно до їх повноважень, прав, обов'язків, ризику та відповідальності. Чиста вартість цих активів повністю розподіляється між учасниками фонду – майбутніми пенсіонерами – відповідно до сум їхніх внесків та часу роботи цих коштів у фонді.

Особливий соціальний статус НПФ визначається невідприємницьким характером діяльності, іншими словами – неприбутковістю. На відміну від банків, страхових організацій та інших фінансових установ, отримання прибутку для своїх засновників не є метою діяльності НПФ. Недержавні пенсійні фонди повинні накопичувати та зберігати накопичення протягом тривалого часу. Тому законодавчо встановлена неможливість ліквідації НПФ за процедурою банкрутства. Натомість передбачена спеціальна процедура ліквідації НПФ, під час якої всі накопичення учасників переводяться до інших суб'єктів НПЗ під наглядом державних органів влади.

Найважливіша особливість української моделі НПЗ полягає в тому, що її учасник є безумовним власником пенсійних накопичень, має право самостійно встановлювати режим внесків, виплат, контролювати свої накопичення, в будь-який момент переводити їх до іншого фонду, знати, яка частка у чистій вартості активів фонду належить йому.

Потрібен орган

Єдиним органом управління, що представляє фонд і його засновників, є рада НПФ. Коли система НПЗ починала діяти, роль цих рад була вторинною: вони, як правило, формувались номінально. Однак зараз, коли уже з'явилися результати діяльності фондів, стала очевидною необхідність ефективно оцінювати роботу обслуговуючих компаній. Учасники НПФ усвідомили, що можуть контролювати свої накопичення і почали апелювати до рад НПФ. Ради стають реальним органом управління і, що важливіше, органом контролю за діяльністю АПФ, КУА, банку-зберігача.

Регулювання системи НПЗ з боку держави здійснюється Держфінпослуг, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) і НБУ. Така система трьох державних регуляторів створювалась через необхідність контролю різних суб'єктів НПЗ – адміністраторів, КУА, банків-зберігачів. Однак сьогодні НБУ самоусунувся від участі у регулюванні та контролі ринку НПЗ, а Держфінпослуг та ДКЦПФР не узгоджують свої позиції: замість того, щоб сприяти необхідним процесам, така спільна робота їх уповільнює. Якщо врахувати і виняткову важливість НПЗ, і досвід розвинутих країн у цій області, стає очевидною необхідність існування єдиного органу для реалізації державної політики, регулювання цієї сфери, розвитку, встановлення єдиних стандартів. Надалі цей орган контролював би і роботу другого рівня пенсійної системи України, тобто всю накопичувальну складову пенсійної системи. І сьогодні таким органом здатне виступити Міністерство праці та соціальної політики України.

Справедливі одиниці і портфель безпеки

Механізм, який дозволяє забезпечити надійність обліку пенсійних накопичень, справедливість розподілу інвестиційного доходу між учасниками, а також контроль за станом своїх накопичень, закладений одночасно і в третій, і в другий рівні пенсійної системи України. Це система одиниць пенсійних внесків. Вона дозволяє в умовах великих масивів рахунків, щоденних вхідних і вихідних грошових потоків, постійної зміни вартості активів надійно вести облік і при цьому мінімізувати людський фактор – помилки і зумисне викривлення даних.

Законодавством встановлена періодичність оцінки чистої вартості одиниці пенсійних внесків: щомісячно для системи НПЗ і щоденно для другого рівня. Однак практика показала, що і на третьому рівні цю вартість необхідно визначати щоденно, оскільки лише таким чином можна забезпечити справедливий розподіл доходу між учасниками, незалежно від того, на початку чи в кінці місяця зроблений внесок.

Наразі законодавчо закладені заходи із забезпечення надійності та безпечності інвестицій НПФ. Так, пенсійні внески захищені від «простую» вимогою інвестувати їх не пізніше, ніж через два тижні після надходження. Існує низка вимог до якості активів, в основному це стосується цінних паперів.

А ось до непотрібних речей, мабуть, можна віднести вимогу наявності рейтингу інвестиційного рівня у облігацій та банків, у які інвестуються пенсійні активи. Воно наразі не лише малоєфективне, але й підвищує ризик інвестицій через зародковий стан в Україні системи рейтингування та її корумпованість.

Також існують вимоги щодо диверсифікації інвестицій. Ще рік тому можна було сміливо стверджувати, що, за винятком незначних деталей (низька частка дозволених інвестицій в банківські метали), ці вимоги відповідають потребам практики. Однак в умовах фінансової кризи, коли необхідно максимально захистити активи НПФ, хеджувати валютні ризики, запропонована диверсифікація не дозволяє ефективно здійснювати антикризове інвестування. Це питання, безумовно, потребує уваги та вирішення.

Три типи НПФ

В Україні існує три типи НПФ: відкриті, корпоративні й професійні. Передбачалось, що різниця між ними буде функціональною. Однак зараз працюють в основному відкриті фонди: їхні індивідуальні плани накопичення максимально гнучкі, тому такі фонди можуть запропонувати вкладникам максимальний сервіс. Корпоративні фонди створюються, якщо у засновників є мета абсолютного контролю НПФ і бажання не пускати чужих. Існує й певна кількість професійних НПФ, але їх створення – це скоріше маркетинговий хід для привертання уваги працівників окремих професій. Як показала практика, цей хід при відсутності адміністративних важелів впливу не є ефективним. Отже, реально існують відкриті ринкові та закриті корпоративні НПФ. Останнім часом у зв'язку із запровадженням другого рівня з'явилося багато пропозицій, як розвивати накопичувальне пенсійне забезпечення в Україні, як державне, так і недержавне. І якщо одна група пропозицій орієнтована на зміцнення та подальший розвиток існуючої моделі НПЗ соціальної спрямованості некомерційного характеру і побудову на цій базі державного накопичувального пенсійного забезпечення, то друга група пропозицій спрямована на відмову від захисту інтересів учасників, зміну концептуальних технологій, заміну системи некомерційних фінансових установ комерційними структурами, орієнтованими, в кращому випадку, на максимізацію власного прибутку, в гіршому – на максимізацію доходів менеджменту таких компаній та їх партнерів, в тому числі, і при побудові державного накопичувального пенсійного забезпечення. Саме між цими двома альтернативними підходами і мають вибирати законодавці та органи влади, вивчаючи пропозиції щодо розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні.

Насамкінець необхідно підкреслити, що накопичувальне пенсійне забезпечення в Україні – це ретельно спланована, виражена і збалансована система. Її працездатність та ефективність зумовлені законодавчим визначенням найменших технологічних потреб. Навіть незначна зміна того чи іншого процесу здатна призвести до розбалансування системи, втрати її цілісності, а отже – її суті. Тому будь-які зміни треба вносити лише старанно проаналізувавши їх здатність вбудуватись в діючу концепцію накопичувального пенсійного забезпечення.